

KALINOWSKI, WOJCIECH ;

AZ ÚJJÁÉPÍTÉS ÉS SZANÁLÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE LENGYELORSZÁG TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ VÁROSAIBAN*

A második világháború pusztításai egész Európában felvetik a műemléki és történeti értékű városok újjáépítésének és szanálásának súlyos kérdéseit, melyek Lengyelországban különleges módon jelentkeznek. A szerző mindenképp előtt meghatározza, mit ért városépítészeti értékű épület alatt. Ez az emberi település bárminő történeti maradványa a település szerkezetétől kezdve az egyes építészeti egységek megjelenési formáig. A szóban forgó meghatározás azonban nem jelenti azt, hogy az említett történeti elemek értékelése egyszerűen mind azok szükségképpen fenntartását is magában foglalja.

A lengyel általános városfejlesztési tervek a következőket tartalmazzák: a városfejlesztés történetét, a város műemlékeinek jegyzékét, a két előző kérdés csoportot illusztráló ábrázolásokat, végül a műemlékvédelem irányelveit, melyek az újjáépítést, szanálást megszabják. Eddig 200 általános városfejlesztési dokumentáció készült el. A műemlékzóna fedi a mai városközpontot. Legfőbb kérdés: hogyan lehet a régi értékeket a mai igényekkel összeegyeztetni. E feladat kisebb városok esetében könnyebb. Nagyobbaknál annál szövevényesebb. A szerző részletesen foglalkozik a második világháborúban tönkrement Varsó újjáépítésével. Ennek alapelve volt a legértékesebb építészeti és városépítészeti együttesek felépítése s ezzel egyidejűen messzemenő szanálás a lakosság életszínvonalának emelése, a forgalom megjavítása és a város történeti és városképi értékeinek kiemelése céljából. Mindezek részletes kifejtésére kiváló alkalom nyílik Varsó egyik legfontosabb és legrégebbi útvonala újjáépítésének ismertetésével (Krakowskie Przedmiescie — Nowy Świat — Ujazdowskie Allee). E nagy kelet—nyugati főútvonal középső tagját (Nowy Świat) XIX. századi formájában állították helyre. Az úttest, a világítás és a hátsó épületek azonban modernek. Így az egyes házak már nem műemlékek, de az egész utca városépítészeti emlék. A szerző részletesen foglalkozik az egyre növekvő forgalom súlyos kérdéseivel. A történeti központból a forgalmat el kell terelni. A nagy forgalomnak a városépítészeti szempontból fontos területeken való fenntartása jelentős áldozatokat követel. A forgalmi kérdések megoldása az új Varsóban aránylag kevés áldozattal járt. A nagy kelet—nyugati és észak—déli útvonalat úgy alakították ki, hogy azok a régi részeket nagyjából

* Az előadás anyaga teljes terjedelmében megjelent a Műemlékvédelem c. folyóirat 1960 I. sz. 22—36. és 2. sz. 104—109. E helyen ezért csak a fontosabb gondolatokat ismertetjük. (Szerk.)

elkerüljék. A kevésbé értékes városrészek újjáépítése tetszés szerinti lehet, de itt is tekintetbe kell venni a város történeti és városképi kereteit. A fokozatos fejlődés magával hozza, hogy az újonnan létesült városrészek bizonyos mértékig alkalmazkodnak a korábbiakhoz. E tény a varsói Nowy Miasto újjáépítése jól megvilágítja.

A városkompozíciót elronthatja a meggondolatlan bontás. Gdańsk felépítésének egyik alapkérdése éppen ebben rejlik.

A régi városrészek szanálása nehéz feladat. Lódz várossal kapcsolatban, mely történeti szempontból kevésbé jelentős, kísérletet végeztek. Kiderült, hogy a 70%-os bontás gazdaságilag előnyösebb a 30%-osnál. Ez a számítás is bizonyítja, hogy a régi épületek vagy városrészek fenntartása e szempontból is komoly költségtöbbletet igényel. Nem egyszerű dolog tehát a régi értékek védelmét a helyes szanálással összhangba hozni. Ezért szükséges a műemlékek, illetve városképi egységek értékelési rendjének megállapítása.

A szerző végül megállapítja, hogy történeti értékű városrészek múzeum-szerű megőrzése csak kivételesen lehetséges. Általában az a feladat, hogy ezeket is a mai életbe kell bekapcsolni történeti és művészeti értékeinek lehető legteljesebb meghagyásával. Ezért minden esetet egyedileg kell elbírálni s arra kell törekedni, hogy a városrendezés és a műemlékvédelem összhangolódjék.

MŰEMLÉKI EGYÜTTESEK VÉDELMÉNEK IRÁNYELVEI*

A műemlékekkel szemben tanúsított állásfoglalás a múlt megbecsülésének megfelelően egyre változik. A közvéleménynek — a tetszés és az elidegenedés pólusai között — hol megértő, hol közömbös, hol elutasító magatartása azonban nem bizonyulhatott elegendő kiindulási alapnak a műemlékek védelme számára. A megbecsülés csak alkalmas történeti szemlélet keretében fejlődhetett ki, s csak így szolgálhatta a műemlékvédelem érdekeit. Kellő történeti látásmód híján nincs biztosíték az ellen, hogy úrrá legyen a pusztulás, sőt a rombolás szelleme. Ez a felismerés néhány emberöltővel ezelőtt új műemlék-szemléletet alapozott meg, amikor a szépség értékelési alapja mellett feltűnt a történeti megbecsülés igénye. A tetszésre alapozott megbecsüléshez társult a történeti értékelés, amely a műemlékben keletkezése korának, kora társadalmának, stílusának anyagi és szellemi tanúját értékelte, és mint ilyent kívánta védelemben részesíteni.

Annak megfelelően, hogy az építészettörténet, lényegében, az egyedi műalkotásokra összpontosította figyelmét, a műemlékvédelem munkaterülete sem terjedt túl azon a feladatkörön, amelyet az egyedi emlékek védelme jelentett. A fejlődés azonban nem állhatott meg ezen a ponton. Szükségessé vált az értékelés kiterjesztése a műemlékek környezetére, kulturális miliójére, a műemléki jelentőségű együttesekre, vagyis azokra a kialakult összetartozásokra és kölcsönhatásokra, amelyek esztétikai és minden egyéb történeti szempontból sokszor az egyedi műemlékek önértékénél magasabbrendű értéket képviselnek. Ez a tágabb látókörű szemlélet nem éri be azzal, hogy a műemlékben csupán a környezetétől függetlenített múzeumi tárgyat ismerje fel, hanem lényegesnek ítéli a műemlék helyhez kötöttségében rejlő, főként városépítészeti jellegű értéktényezőket is. Észszerint a műemlék nem vonatkoztatható el az általa elfoglalt helytől, települési viszonyaitól és keretétől, sőt környezetének változásaitól sem.

Az új műemlékszemlélet kialakulását nagymértékben elősegítette a legutóbbi háború pusztításait követő új helyzet. Ez ugyanis szükségképpen vetette fel azt a problémát, vajon a műemlékek helyreállítása során milyen értékelés illeti meg a műemlék környezetét; és milyen feltételek igazolhatják azt a törekvést, amely a műemlékek egykori környezetéből több-kevesebb mozzanatot kíván védeni és megőrizni, ill. a jövőbe átmenteni. Így szükségessé vált,

* Az előadás Korompay György és Pogány Frigyes hasonló tárgyú tanulmányán alapszik.

hogy a parciális, egyedi műemlékszemléletet olyan átfogóbb, egyetemesebb szemlélet egészítse ki, amely új távlatokkal alkalmas gazdagítani a műemlék-védelem munkaterületét.

Ezzel a fejlődési folyamattal párhuzamosan az értékelés elvi alapjai is kiegészítést igényelnek. Korunk szintétikus látásmódja és a jelenségek teljessége iránt fogékony kulturális szemlélete annak a felismerésnek egyengeti az útját, hogy az esztétikai és a történeti érték összetartozása nem jelentheti értékelésünk zárt teljességét. Az esztétikumot és a historikumot a konkrét emlékek hozzák egymással kapcsolatba, de összetartozásuk nem értékelméleti szükségszerűség. Így a koncepció sem teljes, mert az esztétikai és az ún. történeti értékek kapcsolódása nem fejez ki hiánytalan egységet. Ha e tekintetben egyetemes érvényű rendszert kívánunk kiépíteni, szinte újra kell értékelnünk az életünkben, kultúránkban szerepet játszó konstruktív tényezőket, és el kell jutnunk egy teljesebb igényű, új elméleti-értékelő alapvetéshez. Ehhez nincs más kiindulás, mint a kultúrértékek átfogó fogalomköréből kibontani azokat az érték-kategóriákat, amelyek alkalmasak arra, hogy a műemlékek értékelése maradéktalanul teljes lehessen.

A kultúra, mint az abszolút értékek rendszere magában egyesíti az általános értékelés fő csoportjait, nevezetesen az igaz, a jó és a szép kulturális kategóriáit. Ha így a kultúrértékek rendszere szempontjából nézzük a kultúra (történeti) termékeit és közöttük az építészeti alkotásokat, világosan megkülönböztethetjük egymástól azokat az értékeket, amelyek összessége a műemlékek értékelésében egyáltalán szerepet játszhat. — A műemlék ugyanis szükségképpen tanúja a keletkezési korára jellegzetes társadalmi tudatból táplálkozó kultúrformáknak. Ennek megfelelően az építészeti emlék hű tükrökre annak a társadalmi valóságnak, amelynek keletkezését köszönheti. Ilyen értelemben a a valóságról tanúskodó építészeti emlék először az objektív igaz ismeretek rendszerébe tartozó tudományos adatértéket képvisel s ezzel a múlt megismerését szolgálja. De az építészeti emlék azáltal, hogy kora társadalmi életéről vall, jelentéstartalmában a társadalmi tudat eszmei-etikai mozzanatait is tükrözi. Ennek megfelelő kultúrközvetítő jelentőségén belül nem hagyható figyelmen kívül az etikai momentum, amelynek minden társadalmi áttételben egyfelől hagyomány-örző, másfelől társadalmi tudatépítő, öntudat-nevelő jelentősége van. Ez pedig természete szerint nem sorolható az objektív ismeretek tudományos értékeinek kategóriájába. Bármennyire is szokatlanul hangzik az etikai érték említése műemlék-értékelési viszonylatban, teljességre törekvő rendszerünkben ez az érték-kategória nem rekeszthető ki, egyrészt azért, mert nem sorolható a másik két érték-kategória alá, másrészt nyilván azért sem, mert a műemlékek értékelése terén sem pótolható más érték-fogalommal. Természetesen itt az etikai kategóriának nem morális értelemben, hanem a társadalmi tudatra utaló szociális viszonylatban van értékelő jelentősége. Végül — harmadszor — sajátosan önálló jelentőséget kell tulajdonítani az esztétikai értéknek.

Nem vitás, hogy az igaz ismeretek rendszerébe tartozó, valamint az etikai és esztétikai értékek eredetük szerint történeti kategóriák olyan értelemben, hogy történeti hovatartozás nélkül semmilyen kultúrérték sincs, mint ahogy történeti látás nélkül műemlék sem ítéltető meg. Ezért a műemlékek teljes értékelése elválaszthatatlan a történeti szemléletű értékeléstől. Mindamellatt ahogy az etikai, úgy az esztétikai értékelés is sajátos helyet foglal el az érték-kategóriák között. Amikor ugyanis azt valljuk, hogy a műalkotás

megértésében a szemlélő alany és a művészi értéket képviselő tárgy között a közvetlen átélés kapcsolatának kell kialakulnia ahhoz, hogy az esztétikai érték reális jelentésvalósággá válhassék, akkor ebből az következik, hogy az élménnyé válás feltétele bizonyos mértékig elkülönül a történeti értékelés feltételeitől. Ez pedig csak úgy magyarázható, hogy az esztétikai élménnyé válásban a művészi jelentésvalóság közvetíti felénk a műalkotás mondanivalóját.

Adott műemlékekkel kapcsolatban a benne rejlő kultúrértékek tisztázása feltétele annak, hogy a védelem módját ehhez mérten helyesen megállapíthassuk. Ez a kérdés különösen a műemléki együttesekre nézve éleződik ki, mert ezek védelme tekintetében — mint látni fogjuk — lényeges szerepet kell tulajdonítanunk a teljes védelemtől megkülönböztetendő jellegvédelem sajátos eseteinek.

Együttesek anyagi—szellemi értékelése során természetesen nem kerülhető el — a tulajdonképpeni kultúrértékek elemzésén kívül — a gazdasági értékek mérlegelése sem. A gazdasági értékelés a települési létesítményekkel, adottságokkal szemben a gyakorlati használat, a felhasználás szempontjait veti fel. A megoldási lehetőségek praktikus keretei ettől az értékeléstől függenek. Ahol a műemléki együttesek védelmére, kiegészítésére, teljesebb érvényre juttatására vonatkozó tervek nem támaszthatók alá kellőképpen a gyakorlati érdekek oldaláról, ott a gazdasági lehetőségek ismerete különösképpen elengedhetetlen feltétele a megoldási tervek kidolgozásának.

A gazdasági feltételek tisztázása nélkül megvalósításra szánt tervek általában csupán eszmei értéket képviselhetnek. Ezért a védelem operatív tevékenységének megállapításához szükségképpen fel kell állítani az elméleti célkitűzés és a gazdasági lehetőségek egyenlegét, hogy tiszta kép alakulhasson ki arról, mi a megoldás gazdasági mérlege. Határozni kell tehát atekintetben, hogy az eszmei és a gyakorlati érték mikor van egymással kellő arányban. — Hogy milyen kulturális eredmény milyen gazdasági tehertételt igazolhat, az természetesen a mindenkori konkrét gazdasági-társadalmi viszonyoktól, ill. ezek megítélésétől függ. Ilyen értelemben a gazdasági mérlegelés tulajdonképpen a való anyagi élet elementáris életérdekeinek szempontjait jelenti. Kiindulási értelemben viszont a védelem érdekei az elsődlegesek ott, ahol a védelem tárgya városi jelentéstartalmat fejez ki, vagyis kultúrértékeket képviselő miliót határoz meg. Védelmi szempontból pedig a védelem megszabta fejlesztési lehetőségeket kell irányadó jelentőségűeknek tekinteni mind az eszmei tervek kidolgozása, mind — velük kapcsolatban — a gazdasági szempontok mérlegszerű érvényesítése tekintetében. Ez nem jelent olyan álláspontot, amely a műemléki együttesek körén belül csak műemléki szempontok érvényesülését teszi lehetővé. De igenis jelenti azt, hogy ahol összességükben műemlékek határozzák meg valamely együttes értékét, ott a műemléki érdekeknek primér jelentőségük van. Ezek az érdekek tehát városrendezési direktívákká lépnek elő. Ezért lényeges, hogy az együttesek esetében szembe nézzünk azokkal a kérdésekkel, amelyek a műemlékvédelem és a városrendezés érintkezési területén — kultúr szemléletünk szempontjából — szükségszerűen felmerülnek.

*

A műemlékvédelem és a városrendezés kapcsolata természetszerű következménye annak, hogy a műemlékek túlnyomó többsége városok és egyéb települések alkotórészei. Elképzelhető ugyan olyan műemlékvédelem is,

amely a mindenkori városrendezési törekvések keresztüzében beéri azzal, hogy védi és addig védi a műemlékeket, ameddig azok fenntartását a városrendezési érdekek érvényesülése megtűri. Ez a műemlékvédelmi és egyúttal városrendezési álláspont azonban nem elégítheti ki fokozódó kulturális igényeinket. A műemlékvédelemnek nemcsak ki kell terjednie az értékelésszerűen megállapítandó települési környezet védelmére, hanem be kell épülnie a városrendezésbe. A feladatnak ilyen kétirányú kibővülése nem független egymástól, mert a műemlékvédelem csak úgy válhat a városrendezés aktív tényezőjévé, ha nem marad kétség afelől, hogy a védelemnek mire kell kiterjednie. Vagyis a település milyen részét, ill. milyen sajátosságát milyen formában, hogyan kell védelemben részesíteni.

Eddig áttekintettük a műemlékek értékelésének elvi rendszerét, az ismeret-szolgáltatási, a szociáletikai és az esztétikai értékek fogalmi kategóriáinak megkülönböztetésével, és ezeknek a kultúrértékeknek a minőségi jelentősége mellett külön témaként határoztuk meg a gazdasági érték figyelembe vételének anyagi jelentőségét, amely az eszmei értékkel életegységbe tartozó kölcsönhatásban érvényesül. Másfelől — térbeli viszonylatban — megállapítottuk, az egyedi műemlékek értékelésének kiegészítéseképpen, annak szükségességét, hogy a műemlékek környezetére is tekintettel legyünk és értékeljük, védjük a kulturális értéket képviselő városépítészeti elemek együttesét is. Most nézzük közelebbről, milyenek ezek az együttesek, és hogyan csoportosíthatók célszerűen.

Ha először arra a kérdésre keresünk feleletet, vajon melyek azok az együttesek, amelyekre a műemlékvédelem kiterjesztését szükségesnek tartjuk, akkor a következőket kell meggondolnunk. A településnek ilyen szempontból védendő része lehet valamilyen védelmi terület és lehet szorosabb értelemben városépítészeti elemek együttese. Az ún. együttesek többsége egyszerűen néhány, egymással szomszédos műemlékre, esetleg még ezeket kiegészítő egyéb városépítészeti elemre terjed ki. Az ilyen „műemléki együttes”-nek nevezhető együttes tehát — értelmezésünk szerint — egyes műemlékek és környezetük kapcsolatának olyan összetartozó egysége, amely egészben véve önálló építészeti tartalmat fejez ki (1. kép).

Az együtteseknek magasabbrendű kategóriáját képviselik a városépítészeti együttesek. Az ilyen együttes a város alkatának esztétikai egységbe tartozó olyan része, amely elemeinek viszonylagos városépítészeti jelentősége és a hozzá kapcsolódó vizuális képekkel fennálló kölcsönhatása révén a településre jellemző tartalmat fejez ki. A városépítészeti együttes nem tartalmaz szükségképpen műemlékeket (2. kép). Ha viszont ennek jellegét valamely jelentős és a városképben is hangsúlyosan megjelenő műemlék, vagy több műemlék egységes csoportja határozza meg, akkor ezt megkülönböztetésképpen műemléki jelentőségű városépítészeti együttesként jelölhetjük meg (3. kép). Ellenben, ha az együttes csupán olyan morfológiai formában jelenik meg, amely nélkülözi az egységes kifejezés esztétikai kritériumát, ezt jellegének megfelelően morfológiai együttesnek nevezhetjük. Így teljesezik ki a különböző települési együttesek köre azzal az elemi jelentőségű (morfológiai) változattal, amellyel együtt a tulajdonképpeni települési együttesek négy csoportját célszerű megkülönböztetni, mégpedig a morfológiai, a városépítészeti, a műemléki együttesek és a műemléki jelentőségű városépítészeti együttesek csoportját.

Minőségi szempontból a tulajdonképpeni együtteseknél szűkebbkörű fogalom a „műemléki környezet”. Ezen azt a környezetet értjük, amely a

1. ábra. Műemlék és térbeli környezetének építészeti értelemben kifejező összetartozása, mint műemléki együttes. Debrecen. — Architektonisch ausdrucksvolle Zusammengehörigkeit zwischen Baudenkmal und seiner räumlichen Umgebung, als Baudenkmal-komplex. Debrecen

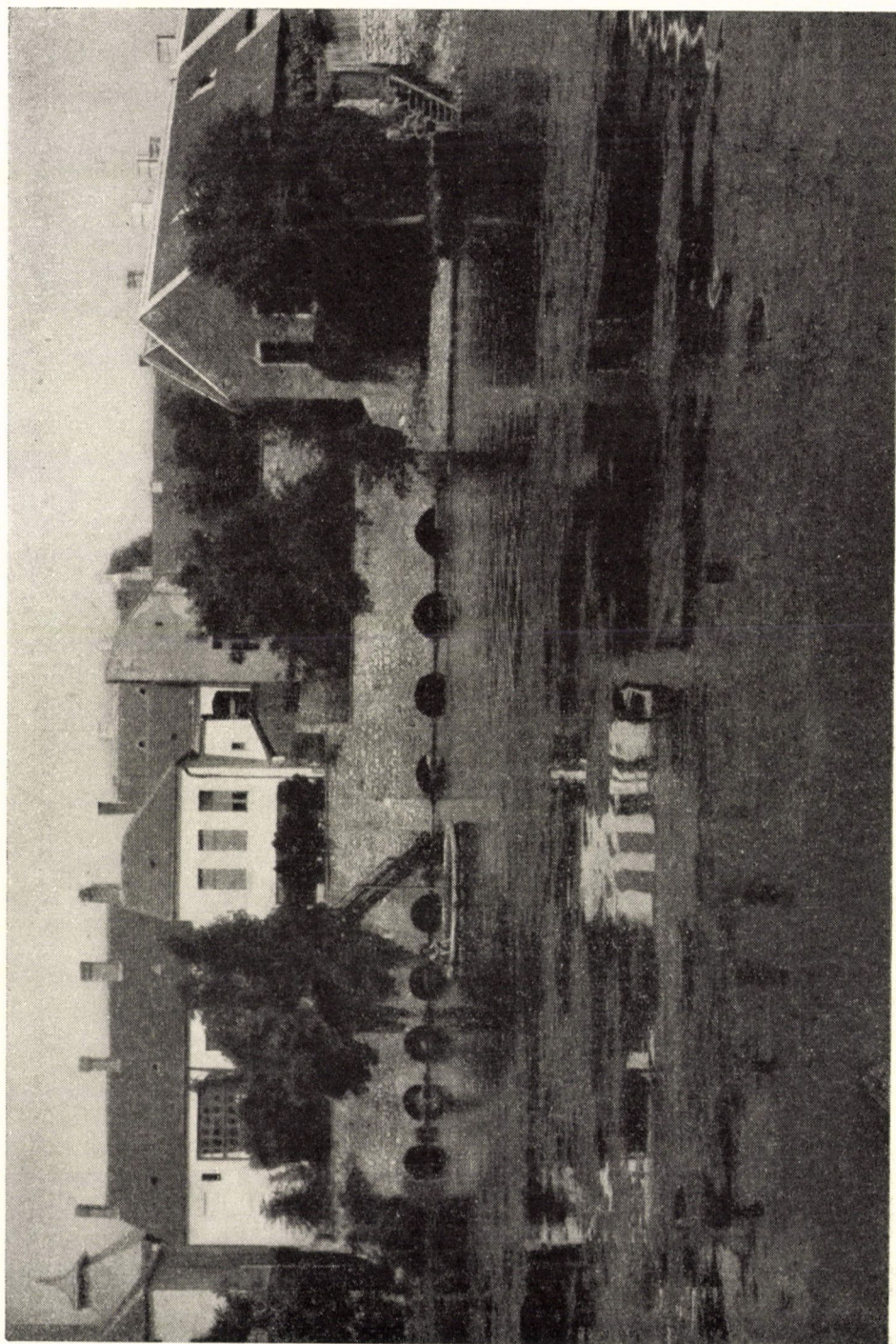
műemlékeket körülveszi, keretbe foglalja és érvényre emeli (4. kép). Ha a műemlék — szélső esetben — nem egyéb, mint valamely épület része, ennek közvetlen környezetén az azt magában foglaló épületet érthetjük. De a környezet rendszerint tágabb érvényesülési körzetre terjed ki, amikor a települési és a táji tényezőket szintén a műemléki környezethez kell számítani — ide értve például a táji környezetből érvényesülő megjelenés szempontját is. Egészen véve a műemléki környezet általános jellegét egyfelől az építészeti-városépítészeti, másfelől a kertészeti—természeti környezet határozza meg. De a környezet nemcsak egyedi műemlékekhez kapcsolódhat szerves kiegészítésképpen, hanem egész együtteshez is.

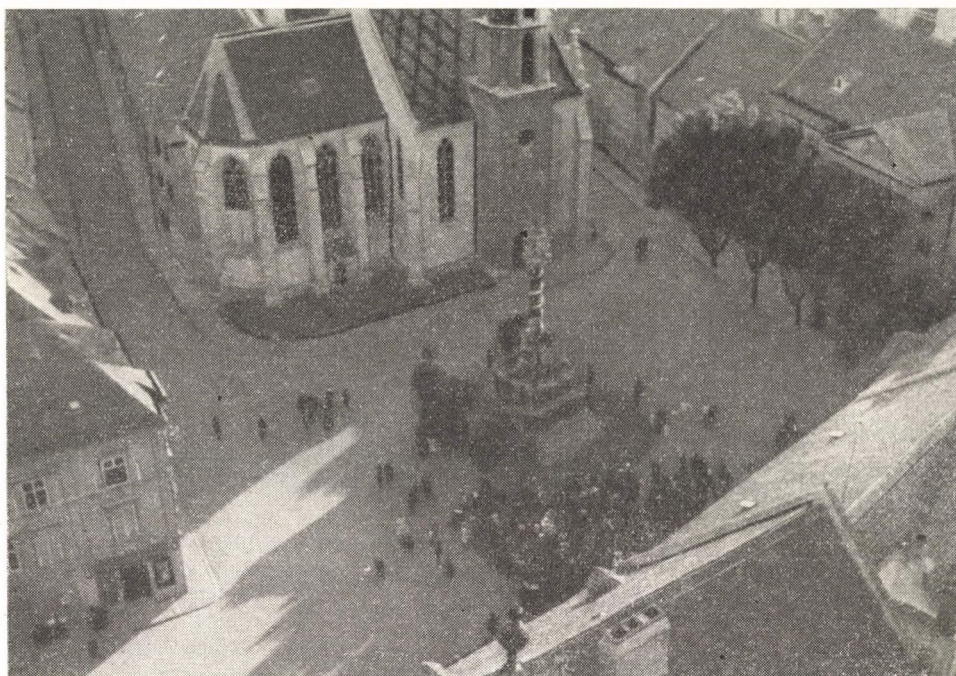
Gyakorlati szempontból szükségessé válik még a történeti jelentőségű területek kategóriájának megkülönböztetése. Történeti jelentőségű területeknek nevezhetjük azokat a városépítészeti és műemléki vonatkozásban kulturális jellegű nagyobb, összefüggő területeket, amelyek sajátos összetartozó és jelentős települési múltat őriznek. Az ilyenek egyrészt ún. rezervátumok jellegét veszik fel. Másrészt az archeológiai zónákat is mint történeti jelentőségű területeket célszerű felfogni.

*

Adott településsel kapcsolatban — témánk szempontjából — az első feladat az együttesek konkrét kijelölése, meghatározása. Ez alapján véve értékelési és értelmezési kérdés. Éppen ezért széleskörű tájékozódást igényel. Ahhoz, hogy valamely városon belül a műemléki jelentőségű együtteseket meghatározhassuk, nem elég a fennálló településtest morfológiai elemzése, mert mindenekelőtt fel kell tártani a település alakulásának múltját, genézisét. Erre a vizsgálatra a városépítészeti és a fejlődéstörténeti szemlélet szerves összekapcsolása jellemző. A kutatás tárgyát, szorosan véve, a morfológiailag megragadható karakterisztikumok határozzák meg. De ahhoz, hogy ezek eredetére fény derüljön, mintegy fel kell göngyölni a település térbeli—formai alakulásának egész historikumát. A fonalat ott célszerű felvenni, ahonnan a települési tevékenységek — akárcsak részlegesen is — többé-kevésbé már nyomon kísérhetők. Tisztázandók a mindenkori településalakító tényezők, az alakulás okai és fő vonásai az érvényesülésüket követő települési jegyek, nyomok és alakzatok. — A hely kiválasztásának természeti-táji, földrajzi tényezői kapcsán felvetendő az eredet kérdése, megvilágítandók a jellegzetes terepreliéfhez kapcsolódás sajátosságai, a táji fekvéshez igazodásban megnyilvánuló összhang kérdése, a település szerkezeti jellegzetességei és azok alakulása — a rendeltetés-szerű tagolódás meghatározó mozzanataival. Városépítészeti értelemben meg kell vizsgálni az utak és a terek topográfiai alakulásának tartalmi motívumait, összetartozásuk rendjét, alkatát, valamint a főépületek elhelyezésének térbeli-formai tényezőit, továbbá a városépítészeti dominánsok alkati jelentőségét, és velük kapcsolatban a települési és a beépítési módok jellegét. Ki kell elemezni a város tulajdonképpen szerkezeti-alkati szövedékének sajátos vonásait, elemeinek kapcsolódási módját, méret-, arány- és léptékviszonyait. Mindezek-

2. ábra Városépítészeti elemek olyan összetartozó csoportjának képe, amely együttvéve — nem műemléki épületeivel is — kifejező jelentőségű városépítészeti együttest határoz meg. Tapolca. — Bild einer solchen zusammengehörenden Gruppe von Stadtbauelementen, die im Ganzen genommen — auch mit seinen Gebäuden ohne Baudenkmalcharakter — einen Stadtbaukomplex mit inhaltlicher Bedeutung bestimmen. Tapolca

3. ábra. Műemléki jelentőségű városépítészeti együttes. Sopron. — Stadtbaukomplex mit baudenkmälerischer Bedeutung. Sopron

nek a fejlődési folyamatba tagolódó, lényegfeltáró megállapítása alapján, végül, fel kell tárnai a városépítészeti elemek összetartozásában megnyilvánuló kulturális értékeket, a megkülönböztető együtteseket, a történeti jelentőségű területeket és az egyedi műemlékeket.

Véleményünk szerint csak ilyen oknyomozó fejlődéstörténeti vizsgálat segíthet hozzá bennünket ahhoz, hogy a morfológiai sajátosságokat kulturális jelentőségüknek megfelelően értékelhessük és meghatározhassuk, majd ennek során a műemléki együtteseket és környezetüket, valamint a történeti jelentőségű területeket helyesen jelölhessük ki. — Az együttesek kijelölése során tehát nem érhetjük be a városképi összetartozások felismerésével, hiszen mind az értékelés, mind a védelem szempontjából tudnunk kell, hogy milyen múltra, eredetre tekint vissza minden kérdéses városépítészeti alakzat. Ezért arra kell törekednünk, hogy — sajátos fejlődésének, alakulásának lényeges mozzanatait őrző részeiben — a település mint jellegzetesen konkrét alkatú városépítészeti együttesek rendszere álljon előttünk.

4. ábra. Példa műemléki környezetre, ahol a műemlék javarészt táji környezetből emelkedik ki és ennek keretében érvényesül. Tapolca, malom. — Beispiel für eine baudenkmälerische Umgebung, wo das Baudenkmal sich überwiegend aus einer landschaftlichen Umgebung hervorhebt und in dessen Rahmen zur Geltung kommt. Mühle in Tapolca

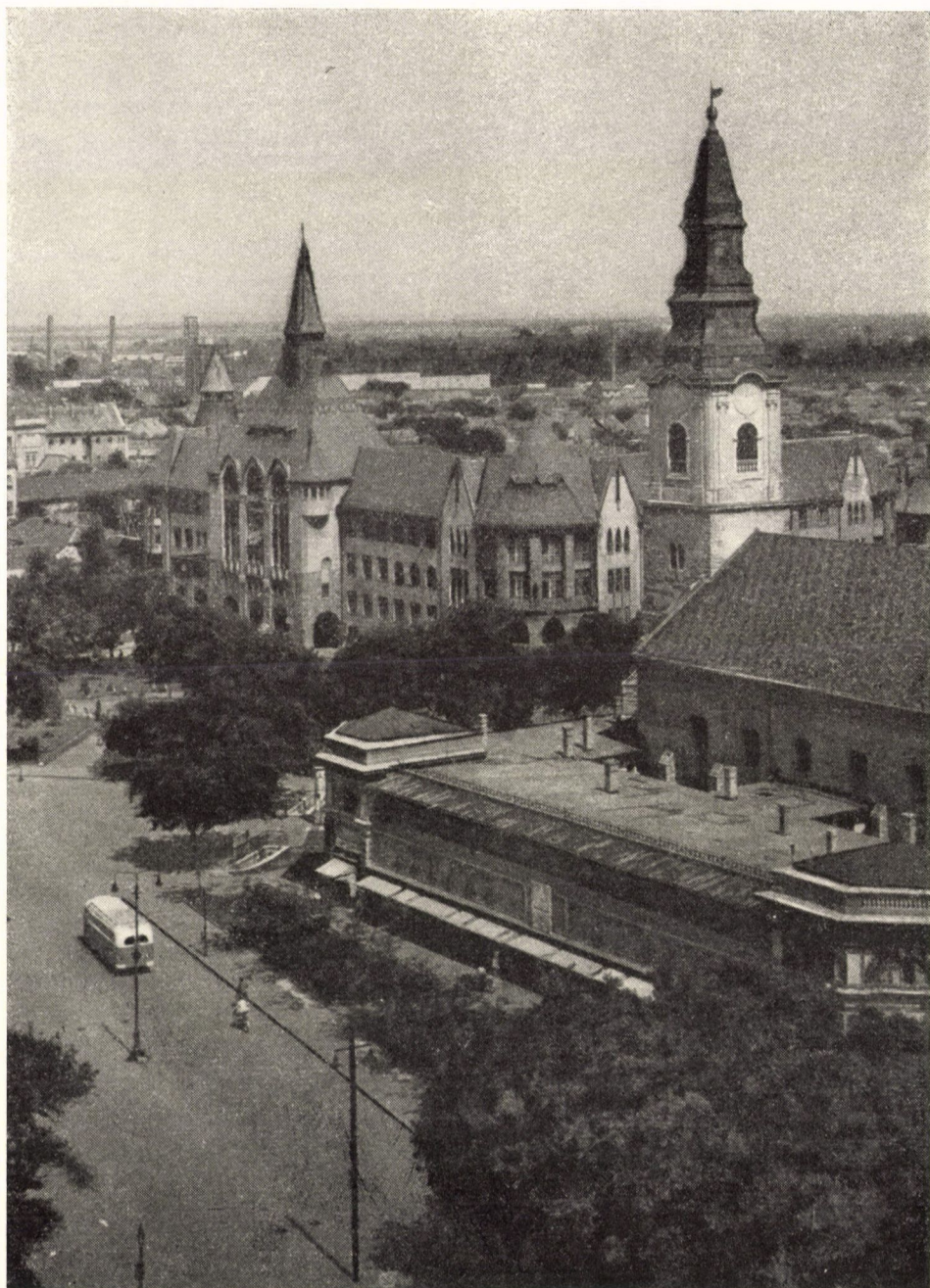

Az együttesek elhatárolása céljából két módszert követhetünk. Az egyik az elemekből kiinduló eljárás, amely szerint munkánk a műemlékek kijelölésével és értékelésével kezdődik. Ehhez kapcsolódik a műemlékek környezetének meghatározása és az ilyen értelemben kialakult viszonylatok és összetartozások értékelése, majd az együttesek kategorizálása és körülhatárolása. — A másik módszer a település alkatából kiinduló eljárás. Eszerint először a település történetileg kialakult szerkezeti részeit határozzuk meg koronként és értékeljük kulturális jelentőségük alapján. Vizsgálatainkat szűkítve, a település alkatán belül — jellegüknek megfelelően — elhatároljuk az értéket képviselő tereket, utcákat, épüle csoportokat és az egyes városépítészeti együtteseket, végül kijelöljük az egyedi műemlékeket és megállapítjuk az együttesek értékelésének sajátos tényezőit — különös tekintettel a műemlékek és az egyes városépítészeti együttesek kölcsönös értékfokozó jelentőségére. Ehhez kapcsolódik még az együttesek városképi hatásához tartozó környezeti elemek, a kitekintések és a befoglalt látványok jelentőségének mérlegelése és figyelembe vétele is.

A műemléki jelentőségű városépítészeti elemek összetartozása sajátos értékelési kérdéseket vet fel, amelyek vizsgálatát nem kerülhetjük el. Ebből a szempontból külön értékelést igényel az egyes elemek és a belőlük kialakuló együttesek között fennálló kölcsönhatás viszonya. E tekintetben két fokozat különböztethető meg. Alsó fokon az együttes több-kevesebb városépítészeti elem esetleges csoportosulásából alakuló olyan komplexum, amelynek hatásában nem érvényesül semmilyen optikailag meggyőző, egységbe fűző kulturális jelentőségű mozzanat. Múltjából fakadó pszichológiai hatása azonban — egészében véve — mégis nagyobb, mintha alkotó elemeinek egyenkénti hatását összegeznők (5. kép). Ettől az esettől meg kell különböztetni — felső fokon — az olyan fejlettebb együttest, amelyben az elemeket valamilyen kultúrtényező fogja össze harmónikusan tartalmi, ill. alkati egységgé. Ha ebben az egységbe ötvöződében esztétikai tényező és jelentős műemléki elem is érvényesül, akkor az együttest műemléki, városépítészeti értékűnek kell tekintenünk. Az ilyen együttesben az elemek önértékének összességéhez viszonyítva sajátos értéktöbbletet okoznak az egységbe tartozásuk visszahatásából kialakuló mozzanatok. Ezek megnyilvánulásaképpen az ilyen együttes alkalmas arra, hogy a szemlélőben — városépítészeti értelemben — önálló kifejező jelentőségű magasabbrendű esztétikai élmény hatását keltse (6. és 7. kép).

Az említett egyszerű, lélektani és a hozzá viszonyítva magasabbrendű esztétikai értéktöbbletet jelentő együttes-hatások természetesen nemcsak külön-külön, hanem rész szerint közösen is meghatározhatják valamely együttes hatásának sajátos jellegét, ami főként a műemléki területekre jellemző.

Ha most figyelmünket az esztétikai értékű műemléki városépítészeti együttesek felé fordítjuk, felmerül a kérdés vajon milyen tartalmi-formai rend érvényesül az ilyen felső fokú egységekben. Az egyes városépítészeti elemeket ugyanis különböző szervezettségű rend foghatja egységbe. Jellegzetesen ilyen egyrészt a mellérendeltség rendje (8. kép), másrészt a fölé- és alárendeltség rendje (9., 10. és 11. kép). Ahol ilyen szempontból kialakulatlan a helyzet és ellentmondások zavarják, vagy teszik lehetetlenné a tartalmi—formai rend egyértelmű kialakulását, ott eleve hiányoznak az alkati—esztétikai egységhez nélkülözhetetlen feltételek. Az elemek és a részek összetartozásának ilyen értelemben fennálló esetei tekintetében a való helyzet tisztázása azért is lényeges,

5. ábra. Városépítészeti elemek olyan csoportosulása, amelynek alkatában az épületek kölcsönhatása esztétikai többlet-értékű magasabbrendű egységet nem határoz meg. Kecskemét. — Häufung von Stadtbau-elementen, in deren Gesamtgestalt die Wechselwirkung der Bauten keine höhere Einheit von ästhetischem Mehrwert bestimmen

6. ábra. A városépítészeti elemek szervezett, harmonikus egységbe kapcsolódása az együttesnek magasabbrendű esztétikai jelentőségében jut kifejezésre. Eger, Káptalansor. — Die Verbindung der Stadtbauelementen zu einer organisierten, harmonischen Einheit kommt in der höheren ästhetischen Bedeutung des Komplexes zum Ausdruck. Káptalansor in Eger

mert ettől függ, vajon a teljes, vagy a jellegvédelmet és ezeknek milyen intézkedéseit kell szükségesnek tartanunk.

Ahol a vizsgált együttes esztétikai egységben valósult meg, ott a szervezetség rendjének és összhangjának biztosítása érdekében az esetleg nem műemléki értékű épületekre vonatkozóan a még részletesebben tisztázandó jellegvédelem eszközét célszerű alkalmazni. Ahol viszont az összhangban bizonyos hiányosságok, zavarok mutatkoznak, ott az együttes védelmét — az összhangbeli egységet sértő elemmel kapcsolatban — annak az egészből következő kedvezőbb jellegét meghatározó és az együttes teljesebb egységbe szervezett alkatát szolgáló beavatkozás jelenti. Adott esetben az említett összhangbeli hiányosságok jellegétől és mértékétől függ, vajon a védelem jegyében formai kiegészítő jellegű építő tevékenységre van-e szükség, vagy pedig — emellett vagy ettől függetlenül — a tulajdonképpeni értékek teljesebb érvényre juttatása és a városépítészeti együttes egységének fokozottabb kimunkálása érdekében — rendezési jellegű beavatkozásra is gondolni kell.

8. ábra. Példa városépítészeti elemek egymás mellé rendelt viszonyára. Pécs, Janus Pannonius utca. — Beispiel für die Beordnung koordinierter Stadtbauelemente. Janus Pannonius Strasse in Pécs →

7. ábra. A tér keretében összetartozó műemléki elemek — kölcsönhatásuk esztétikai viszonylatai által — önálló kifejező jelentőségű városépítészeti egységet határoznak meg. Sopron. — Die im Rahmen des Platzes zusammengehörenden Baudenkmal-Elemente bestimmen durch die Wechselwirkung ihrer ästhetischen Beziehungen eine Stadtbau-einheit mit einem selbständigen Ausdruck, Sopron

9. ábra. A térbeli egység keretéből kiemelkedő toronyhoz viszonyítva a városépítészeti együttes többi elemei alárendelt helyzetben jelennek meg. Esztergom, Bottyán János utca, a jelenlegi Városi Tanácsháza tornyos épületével. — Im Verhältnis zum Turm der sich aus der Gesamtheit räumlicher Einheit heraushebt, erscheinen die übrigen Elemente des Stadtbaukomplexes in untergeordneter Lage. Die Bottyán János Strasse in Esztergom, mit dem turmgekrönten, gegenwärtigen Städtischen Rathaus

Rendszeres értékelő eljárásunk különösen akkor bizonyul nyilvánvalóan elkerülhetetlennek, ha valamely adott együttes keretében a műemléki és az egyéb elemek nincsenek egymással kellő összhangban, vagyis amikor az egyik elem a másikra egyoldalúan, vagy — esztétikai értelemben — kölcsönösen kedvezőtlen környezetet jelent. Ilyenkor csak gondos fejlődéstörténeti vizsgálatra támaszkodó értékelés nyújthat alapot annak megítéléséhez, hogy az együttes összhangjának teljesebb egysége érdekében szó lehet-e valamilyen beavatkozásról, és ha igen, ez mire terjedhet ki. Hasonlóképpen az értékeléstől függ az is, vajon az együttes környezetét mennyire kell változhatatlannak tekinteni, ill. kedvezőbb vizuális hatás ígérétében milyen mértékben és hogyan lehet a környezet adottságait tervszerűen továbbfejleszteni.

Ez a kérdés azért is lényeges, mert a különböző együttesek vizsgálata során várhatóan gyakran merülnek fel olyan esetek, amikor az együttes szerkezetében ugyan megőrizte történeti jellegét, de felépítményében csak egyes részei, elemei tanúskodnak egykori eredetéről. E tekintetben tehát meg kell különböztetni a teljes egészükben kulturális értéket képviselő együtteseket azoktól, amelyek csak bizonyos szerkezeti—alkati jellegükben és felépítményük részeiben értékesek.

Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a tulajdonképpeni konzerváló, megőrző, inkább passzív védelem mellett olyan intézkedések is a védelem feladatkörébe

sorolandók, amelyek a meglévő egyedi emlékek, vagy műemléki—városépítészeti együttesek formai kiegészítésére, vagy (természetüknek megfelelő) teljesebb egységbe tartozásukra és jellegüknek kedvezőbb érvényre juttatására irányulnak, s így alkotó értelmű aktív beavatkozást jelentenek.

Következésképpen a védelemnek — különösen együttesek esetében — két sajátos fajtáját különböztethetjük meg: a teljes védelmet és a jellegvédelmet. Teljes védelem illeti meg a műemléket, ill. az együttest (12. kép), ha azt abban a külső-belső formában kívánjuk megőrizni, ahogyan van, ill. ahogy egykor volt. Ez a védelem azonban nem jelenti azt, mintha — pl. műemlék esetében — azon semmilyen lényegtelen, az épület rendeltetésének megfelelő használata érdekében felmerülő kisebb változtatás nem volna lehetséges, amely annak kulturális állagbeli értékét számottevő módon nem érinti.

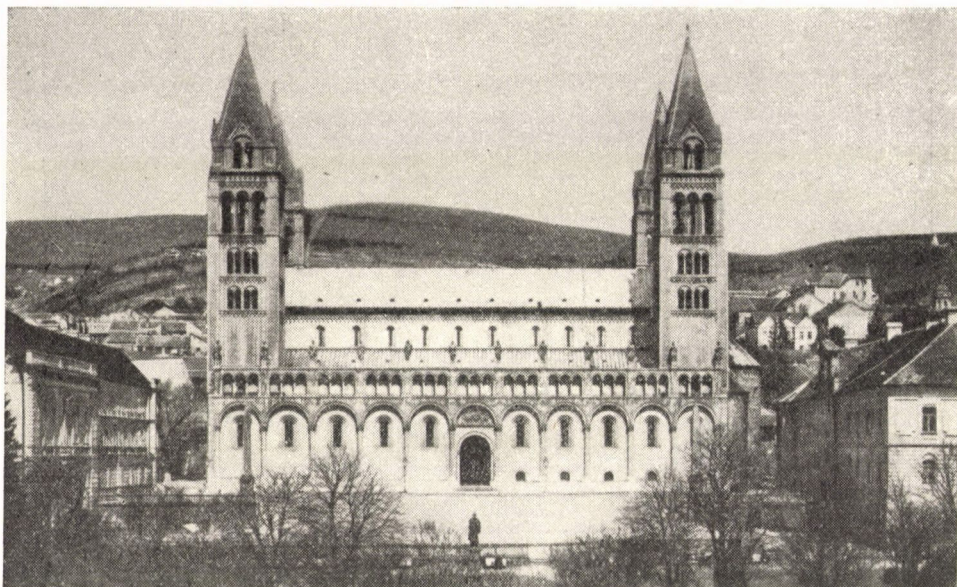
A teljes védelemtől eltérően jellegvédelemről beszélhetünk akkor, ha az egyedi vagy együttesi emlékek csupán az alkatát (13. és 14. kép), vagy szerkezetét, esetleg csak a rendeltetésének megfelelő funkcionális tartalmát kívánjuk védelemben részesíteni. Ilyen értelemben alkaton a vizuálisan érzékelhető formában megjelenő morfológiai rendszert értjük. Az alkat — összefoglaló egységében — jellemző a formai jelenségre, minthogy a formát a maga rendszerében fogja át és határozza meg. Az esztétikai értékű összetett, ill.

10. ábra. A főépületi minőségben megjelenő műemlék a térbe bekötő főútszakasszal szemközti hangsúlyos beállítása révén uralkodó helyzetet foglal el a téren. Esztergom, a jelenlegi Városi Tanács-háza a Széchenyi téren. — Das als Hauptgebäude erscheinende Baudenkmal nimmt — durch seine akzentuierte Einstellung gegenüber zu der in den Platz einmündenden Hauptstraßenstrecke — eine dominierende Stelle im Platz ein. Das gegenwärtige Städtische Rathaus am Széchenyi Platz in Esztergom

11. ábra. Az együttesben uralkodó toronyhoz viszo yit va a többi városépítészeti elem alárendelt téralkotó szerepben jelenik meg. Székesfehérvár. — Im Verhältnis zu den im Komplex dominierenden Turm erscheinen die übrigen Stadtbaulemente in einer untergeordneten Rolle. Székesfehérvár

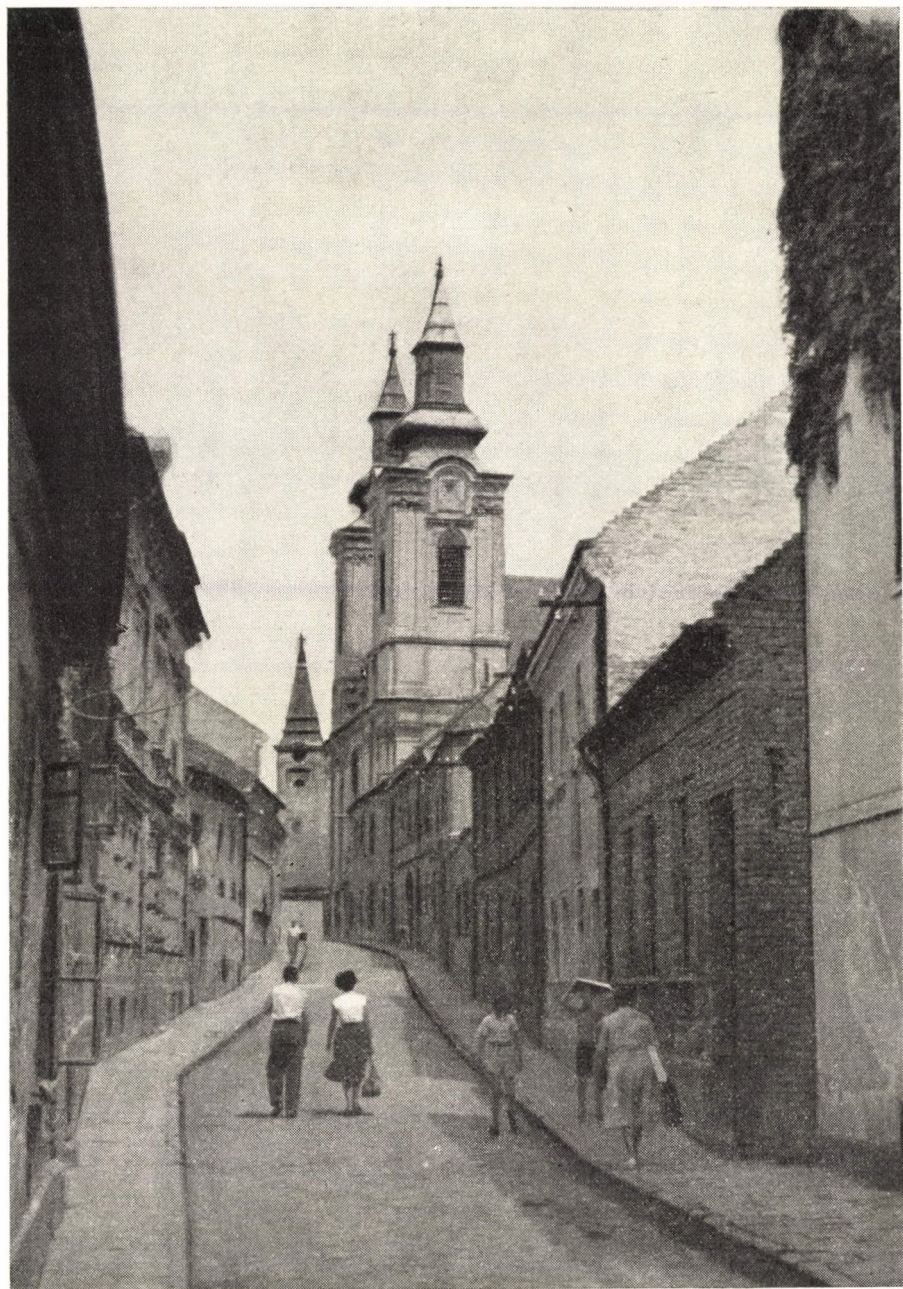

12. ábra. Példa olyan műemléki jelentőségű városépítészeti együttesre, amely (felső teraszos egységében) teljes védelmet igényel. Pécs. — Beispiel für ein Stadtbaukomplex mit Denkmalcharakter, das (in seiner oberen terrassenartiger Einheit) einen Vollschutz beansprucht. Pécs

tagolt alkatot kompozíciónak szoktuk nevezni. Az alkat — a forma szellemi esztétikai kifejezésére, jelentésére utal, a szerkezet viszont az anyagi tényezők szintézisére. Települési értelemben a szerkezeten a rész-elemek rendeltetés-szerű tagolódásának olyan rendszerét értjük, amely a társadalmi funkciókat szolgáló elemek és összetételük jelentőségét egymáshoz és a település egészéhez viszonyítva meghatározza. Alkat és szerkezet tehát ugyanannak a formai alakzatnak különböző belső sajátosságait jelenti. Az alkatot a formai, a szerkezetet a funkcionális rendszer megjelölésére szolgáló fogalomként értelmezhetjük.

A jellegvédelem sajátos esetét láthatjuk abban a védelemben, amelynek már nincsenek közvetlenül formai igényei, hanem amely csupán az anyagi tartalmat, ill. ennek meghatározott mozzanatait védi.

Az alkat és a szerkezet fogalmának a formai rendszert meghatározó tulajdonságai mások akkor, ha egyedi objektumról, és mások, ha egész együttesről, vagy például együttes környezetéről van szó. A környezet ebből a szempontból azért külön eset, mert ez inkább csak vizuális látvány-mivolta révén, közvetve játszik bele a tulajdonképpeni együttes megjelenésébe. A látvány viszont az alkat függvénye (15. és 16. kép). A környezet jelentősége tekintetében főként a látvány városképi összhangja iránt vagyunk igényesek azon felül, hogy az együttes településszerkezeti hovatartozásának, szerepének és jelentőségének ismerete előfeltétele minden helyi értékelésünknek. Emellett a látvány formálását — szerkezeti beavatkozás nélkül is — általános jelentőségű alakító tényezőnek kell tekinteni. Szélső esetben például egyes kellemetlen

13. ábra. Példa olyan műemléki jelentőségű városépítészeti együttesre, ahol — a műemlékek teljes védelmén kívül — az általuk meghatározott térbeli alkat sajátos jellege igényel védelmet. Székesfehérvár. — Beispiel für ein Stadtbaukomplex mit Baudenkmalcharakter, wo — außer den Vollschutz der einzelnen Baudenkmalern — der spezielle Charakter der von ihnen bestimmten räumlichen Gestalt einen Schutz beansprucht. Székesfehérvár

14. ábra. A középkori eredetű, tölcészerűen széttáruló építési vonalak szerkezeti jelentősége mellett az együttes térbeli alkata nem kielégítő. Egységbe szervezése a jelentősebb műemléki elemek alkatbeli adottságaihoz igazodó jellegvédelmet igényel. Szombathely. — Neben der strukturellen Bedeutung der trichterförmigen, mittelalterlichen Baulinien ist die räumliche Gestalt des Komplexes nicht befriedigend. Ihre Organisation zur Einheit beansprucht eine Denkmalpflege als Charakterschutz durch Anpassung zu den Gegebenheiten der bedeutenderen Baudenkmal-Elementen. Szombathely

hatású kisebb elemek alkalmas módon vizuálisan takaró objektumokkal, például (esetleg) lombfüggönnyel elfedhetők, ill. eltüntethetők a látvány képében, s így nem igényelnek feltétlenül szerkezeti beavatkozást.

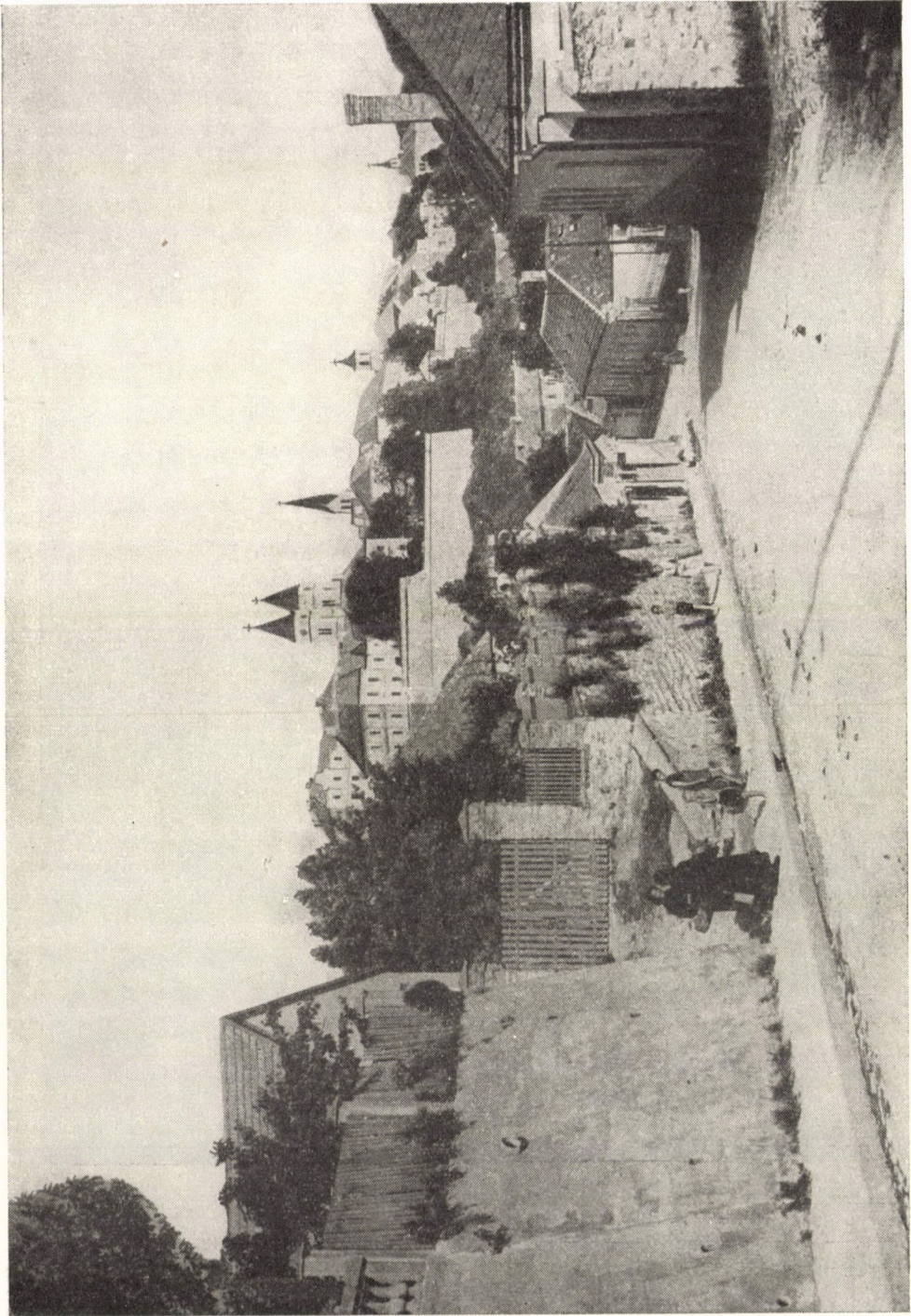
Együtteseiken belül az alkat — mint amely a formai rendszer kifejező hatásában alapvető jelentőségű — különböző formai tényezőket és mozzanatoakat jelenthet. Egységes hatású terekkel, térbeli alakzatokkal kapcsolatban a téralkat kifejező formai rendszerében — a szubordináció és koordináció módzataiban — felismerhetjük a térbeli egység szervezeti rendjét, az összhangnak az egységet szolgáló formai viszonylatait (változatosság, nagyság, arány- és léptékviszonyok, kontraszt, ismétlés, ritmus, egyensúly); felismerhetjük továbbá a térbeliség egyetemes érzékelési formáit: a vizuális vetületek képies hatását (17. kép), a tömegek felépítettségének plasztikus hatását (18. kép), és a polárisan összegeződő perspektivikus mélységbe tagolódás térbeli hatását (19. kép). — A téralkat jellegéhez tartoznak még mindazok a tulajdonságok, amelyek a tér formai kifejezésében nem esetlegesen vannak jelen, hanem sajátzerűen tartoznak hozzá, olyan értelemben, hogy hiányukkal a téralkat rendszere bomlanék meg, vagy szenvedne kárt.

Ahol a térbeli egység nem teljes és így az alkat kifejező jelentősége sem egyértelműen egységes, ott a térnek még lehetnek szerkezeti-alkati értékei,

amelyek indokolhatják a szerkezet és az alkat védelmét. A tér és környezetnek kapcsolatát is szerkezeti — alkati sajátosságok határozzák meg. A környezethez viszonyított fekvésben, valamint az alaprajzi és a térbeli formában fel kell ismernünk az alapvető szerkezeti okokat, sőt ezek jelentőségét, a tér alkata szempontjából, lényeges kiinduló feltételként foghatjuk fel. Hiszen szerkezeti egység nélkül alkati — esztétikai egység sem alakulhat ki. A térbeli együttes szerkezeti egysége azonban természetesen még nem elegendő az esztétikai értékű egységhez. Éppen ezért a szerkezet alkalmas jellegének védelme sajátosan olyan esetekben és olyan formában merül fel, amikor és ahogyan a szerkezetet előbb alkalmassá kell tenni arra, hogy az azt megtestesítő alkati egység esztétikai értékűvé válhassék. Az ilyen aktív beavatkozást jelentő védelem tehát tulajdonképpen az esztétikai értékelés feltételeinek a szintjén mozog. Jogosultnak és helyénvalónak kell tekinteni ezt olyan esetekben, amikor a szerkezeti beavatkozás formájában megnyilvánuló védelem régebbi, értékesebb állapot helyreállításaként fogható fel; vagy amikor a szerkezeti átalakítás úgy szolgálja az eredeti rendeltetés nyomán kialakult korszerű funkciókat, hogy ezzel a kultúrártékot képviselő elemek és viszonylataik nemcsak nem szenvednek kárt, hanem nyilvánvalóan kedvezőbben értékelhetők. Ilyenkor természetesen különös gondot igényel az értékek komplex mérlegelése. Mert könnyen adódhat olyan dilemma, amikor valamely esztétikai értéktöbblet ellenében az együttes pótolhatatlan történeti értékvesztést szenvedne el, vagy fordítva.

Ahol az összhang, a rend és az egység nem teljes, ott a védelem nem korlátozódhat a fennálló adottságok változatlan megőrzésére. Mert helytelen lenne olyat védeni, ami minden kulturális értékvesztés nélkül mással, kedvezőbbel pótolható. De ha már valamely együttes védelemre érdemes, akkor lényeges összetevő elemei rendszerint legalább valamilyen vonatkozásban jellegbeli értéket képviselnek. Ez a jelleg megnyilvánulhat például az építési vonalak szerkezeti jelentőségében, az épületek magasságának, vagy a beépítés módjának alkati jellegében, vagy a homlokzatsorok ritmikáját meghatározó alapulajdonságokban. Ehhez kell igazodnia a jellegvédelemnek olyan értelemben, hogy a városépítészeti együttes teljesebb összhangja, egyértelműbb egysége érdekében a kérdéses városépítészeti elem sajátosságai közül feladhatók mindazok, amelyek sem önálló értéket, sem az együttes szempontjából közösségi értéket nem jelentenek. Viszont nem adhatók fel azok a jellegbeli sajátosságok, amelyek az együttes értékéhez tartoznak — legyenek azok tartalmi, szerkezeti, ill. alkati mozzanatok. — És nyilván nem adhatók fel azok a városépítészeti elemek sem, amelyek egyáltalán kulturális értéket képviselnek. Természetesen az értékelésnek ebből a kettősségből könnyen nehéz helyzetek alakulhatnak ki, mert az önérték és az együttesbeli érték közötti esetleges ellentét sajátos problémákkal nehezíti az optimális kibontakozást. Résen kell lenni a tekintetben is, hogy az ilyen dilemmákat eleve ne csupán anyagi, gyakorlati, gazdasági érdekek döntsék el, bár ezek jelentőségét ezzel nem kívánjuk kisebbiteni.

15. ábra. A városba bekötő útról feltáruuló Vár képének kedvező érvényesüléséhez az előtér is nagymértékben hozzájárul, ami szükségessé teszi, hogy a leereszkedő úthoz kapcsolódó kialakult beépítés — mint a Vár vizuális környezete — jellegvédelemben részesüljön. Veszprém. — Zur günstigen Ansicht der Festung, die sich von der Einbindungsstraße entfaltet, trägt auch in bedeutenden Maße der Vordergrund bei. Dies benötigt, daß der Charakter der zur herabfallenden Straße sich anschließende, vorhandene Bebauung in Schutz genommen werde. Veszprém →

16. ábra. A hegyről leereszkedő lépcsős út képének jellegét a távlati kitekintés határozza meg, aminek megóvására alkalmas eszközként kínálkozik a jellegvédelem megfelelő módja. Eger. — Den Charakter der Ansicht des sich vom Berge herabsteigenden Treppenweges bestimmt die Aussicht in die Weite, zu dessen Bewahrung sich als angemessenes Mittel eine geeignete Weise des Charakterschutzes eignet. Eger

17. ábra. A térbeliség egyetemes érzékelési formái közül itt a — többnyire frontálisan érvényesülő — vizuális vetület képics hatása leginkább szembeszökő. Esztergom — Hier ist unter den universalen Empfindungsformen der Räumlichkeit die — sich zumeist frontal geltend machende — bildliche Wirkung der visuellen Projektion die prägnanteste. Esztergom

Az alkat és a szerkezet védelme egy-egy kiragadott városépítészeti elemmel kapcsolatban természetesen részletezőbb tulajdonságokat érint, mint valamely együttes esetében. A különbség mintegy az egységek nagyságrendi, jelentőségbeli viszonyából következik. E szerint egyedi épületek alkati, szerkezeti tényezői csak közvetve jelentősek az együttes alkata és szerkezete szempontjából. Ha nem is lehet éles határvonalat húzni a tekintetben, hogy mi tartozik az egyedi építészeti értékelés körébe, és mi az együttesébe, annyi bizonyos, hogy ami valamely épület alkati-szerkezeti rendszerében lényeges mozzanat, az csak az épület értékeléséhez viszonyítottan, ilyen áttétel révén válik szükségképpen jelentőssé az egész együttes alkatára nézve. — A formai egység átfogóbb fogalom, mert ebből semmilyen részlet nem vonható ki. De az alkati—szerkezeti egység értelmezése tekintetében természetszerűen különbséget kell tennünk az alkotó részelemek és a belőlük kialakuló teljes egészhez viszonyulás értékelési szempontjai között. Ezért az alkat és a szerkezet csak tárgyához kötötten fejez ki konkrét belső tulajdonságokat: olyanokat, amelyek — értékesebb alkati—szerkezeti mozzanatok, vagy érdekek teljesebb érvényre juttatása, ill. kiemelése céljából — elvetendők, vagy feladhatók.

A jellegvédelem így válik városrendezési programtényezővé ott, ahol a fennálló helyzet értékelésének eredménye alapján a fejlődési korok egymásra rakódó rétegei olyan részleges ellentmondásokról tanúskodó helyzetet teremtetek, amelyben a műemlékvédelem átfogó kulturális szemlélete hivatott a helyes kibontakozás irányelveinek megállapításához alapot nyújtani.

18. ábra. A magasan kiemelkedő épülettömegek felépítettségének plasztikus hatása minden egyéb érzékelési forma hatásánál jellegzetesebben szabja meg ennek a műemléki jelentőségű városépítészeti együttesnek ezt a képét. Veszprém. — Die plastische Wirkung des Aufbaues der hoch aufragenden Baumassen bestimmt charaktvoller als alle übrige Wirkungen der Empfindungsformen diese Ansicht von dem dargestellten Stadtbaukomplex mit baudenkmälerischer Bedeutung. Veszprém

A műemléki együttesek védelmének irányelveit természetesen — a gyakorlattal karöltve — mind konkrétabbá kell tenni. Fogalmi és metodikai alapvetésül szánt megállapításaink tehát még korán sem elegendők arra a célra, hogy a közvetlen alkalmazás számára belőlük megoldásokra következtethessünk. Így a soron következő folytatólagos munkálatok értékes tanulságok ígértét is jelentik. Olyanokat, melyeknek során megtapasztalhatjuk, vajon eddigi vizsgálódásainkat milyen mértékben igazolják a reájuk épülő további irányelvi konkrétumok és maga a gyakorlat.

Magyarországon — az építészet- és településtörténeti kultúránk nagy múltja és gazdag hagyományai ellenére — viszonylag kevés városépítészeti érték maradt fenn napjainkig. Néhány városi főtér, településközpont, egyes útvonalak és a két kezünk ujjain összeszámálható településszerkezeti és alkati egységben fennálló és rezervátumszerű megbecsülést érdemlő területi együttesünk számba vételén túl figyelmünk szükségképpen azokra a morfológiai és műemléki jellegű, de fogyatékos városépítészeti értékű együttesekre terelődik, amelyek védelme szinte a mentés feladatkörébe tolódik át. Ha műemléki együtteseink kulturális értékelése tekintetében nem érjük be kezdetleges (mechanikus) eljárással, akkor teendőink körét több irányban ki kell bővítenünk. Fel kell dolgoznunk műemléki jelentőségű településeink szerkezeti-alkati fejlődéstörténetét, gondosan meg kell határoznunk az egyes műemléki együtteseket, és el kell végeznünk ezeknek az együtteseknek és egyedi kultu-

rális emlékeinek olyan szintű értékelését, amely — az egyes kulturális tényezők objektív mérlegelése alapján — viszonylag egyetemes érvényű minősítést tesz lehetővé. Ilyen minősítésre van szükség abból a célból, hogy a műemlékvédelem anyagi lehetőségeinek hováfordítását megbízható mérlegelés döntesse el. Ennek szolgálatában szükségessé válik még a tervszerűségnek az a lépése, amely szerint az összetettebb együttesekre, rezervátumokra és a történeti jelentőségű műemléki területekre sajátos tematikájú részletes városrendezési terveknek kell készülniük azzal a feladattal, hogy — az értékelések eredményeire támaszkodva — a legközelebbi rendezési teendőket és azok további célkitűzéseit meghatározzák.

Ha féltve kívánunk őrködni műemléki értékeink fölött és a műemlékvédelem feladatait korunk haladottabb igényei alapján ítéljük meg, az együttesek védelmének új munkaterülete új összefüggések és értékek feltárását igéri számunkra. Elhatározásunk egyúttal olyan elkötelezést is jelent, hogy — a műemléki együttesek védelmének kérdését mind elméleti, mind gyakorlati értelemben érdeklődésünk előterébe állítva — legjobb képességeinkből fakadó munka nyomán minden lehető és szükségeset megtegyünk értékes együttesek helyesen felismert védelmének valóra váltása érdekében.

19. ábra. A műemléki jelentőségű városépítészeti együttes keretében a térbeliség mélységbe tagolódásának perspektivikus érzékelése jellegzetes térhatást kelt, amely a térben elfoglalt helyzetünket mintegy befoglalásszerűen határozza meg. Veszprém. — Im Rahmen des Stadtbaukomplexes von Baudenkmalearakter weckt die Empfindung der perspektivischen Tiefengliederung der Räumlichkeit eine charakteristische Raumwirkung in uns hervor, welche unsere Stelle im Raum etwa einfassungsmäßig bestimmt. Veszprém

